

Esittelyt

Kulttuurisen terveystutkimuksen raamattu

Marja-Liisa Honkasalo ja Hannu Salmi (toim.) *Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen.* k&h, Turku 2012. 475 s.

Turkulaisprofessorit Marja-Liisa Honkasalo ja Hannu Salmi ovat toimittaneet tuhdin lukupaketin kulttuurisesta terveystutkimuksesta. Kyseessä on varsin vaikuttava teos ulkoisilta mittasuhteiltaan: 17 artikkelia, 20 kirjoittajaa, 475 sivua. Runsas artikkeli- ja sivumäärä ovat sekä teoksen vahvuus että heikkous. Suuri artikkeli- ja tekijäjoukko takaa sen, että jokaiselle aihepiiristä kiinnostuneelle löytyy varmasti kiinnostavaa luettavaa, mutta toisaalta se tuo väkisinkin mukanaan epätasaisuutta ja sekalaisen kirjoituskokoelman makua.

Kirja sopii hyvin monen tieteenalan edustajan käteen, sillä kuten johdannossa todetaan, hyvinvoinnin terveystutkimus kietoutuu läheisesti ihmisenä olemisen kokemukseen. Terveiden, sairauden ja kulttuurin väliset suhteet pohdittavat hyvin erilaisista lähtökohdista ja

tieteenaloilta tulevia ihmisiä. Kirjoittajia yhdistävä lähtökohta on, että terveys ja sairaus ovat pitkälti kulttuurin muovamia sekä ajallisesti ja yhteiskunnallisesti muuttuvia. Näin tehdään selvä pesäero perinteiseen biolääketieteelliseen ajatteluun ja sairauksien ymmärtämiseen universaalisti yleispätevinä ”totuuksina”.

Kirjan artikkelit on koottu viiden näkökulman alle. ”Aika ja sairaus” käsittelee terveyden ja sairauden historiallisuutta, ei vain käsitteiden vaan myös kokemusten osalta. Heini Hakosalo valottaa lääketieteellisten käsitteiden historiaa, tapausesimerkinä afasian käsitteen määrittely 1800-luvulta nykypäivään. Hän huomioi myös määrittelyihin liittyvät sosiaaliset ja poliittiset ulottuvuudet. Samoilla linjoilla jatkaa Kirsi Tuohela tarkastelukohteenaan psyykinen sairastaminen, erityisesti melankolia. Annakaisa Suominen ja Pentti Huovinen käsittelevät kättelyn ja käsihygienian kulttuurihistoriaa. Artikkelissa kättelyn kulttuurisista merkityksistä siirrytään sujuvasti mikrobeihin ja infektoiden leviämiseen. Samalla he osallistuvat hyvinkin ajankohtaiseen keskusteluun käsihygieniaan suhtautumisesta. Tämä artikkeli oli virkistävää uusia avauksia, jossa kulttuurihistorian tutkimus lyö kättä bakteeriopin kanssa pohtien miten vuosisataiset kulttuuriset käyttäytymissään-

nöt kohtaavat uudet käsitykset sairauksien leviämisestä.

”Terveys, sairaus ja valta” lähestyy teemaa nykypäivän kontekstissa. Sinikka Torkkolan ja Anna-Maria Mäki-Kuutin artikkeli käsittelee yhtä nykykulttuurin mahtitekijää, mediaa. Kirjoittajat puhuvat sairauden ja terveyden sijaan sairauksista ja terveyksistä korostaen niiden määrittelyn ja ymmärtämisen moninaisuutta. Kirjoittajat peräänkuuluttavat arkisten tautien kulttuuristen merkitysten tutkimista. Tutkimus onkin usein ollut kiinnostunut dramaattisista taudeista kuten skitsofrenia tai epilepsia, jättäen sivuun nuhakuumeen tai verenpainetaudin. Artikkelissa pohditaan lääketieteellisesti määritellyn taudin ja yksilön potemuksen välistä ristiriitaa ja tuodaan tarkasteluun niiden rinnalle sosiaalinen järjestys, jota juuri media tuottaa. Sosiaalisessa järjestyksessä sairaaksi määritely ei välttämättä ole tautinen lääketieteellisen määrittelyn mukaan tai henkilön oman kokemuksen mukaan. Lääketieteellisen tiedon, median ja yksilön kohtaamisen rajapinnasta nousee terveyskurin käsite, joka kirjoittajien mukaan voidaan nähdä vallitsevana yhteisöllisenä fantasiana, jolla tuotetaan ihannekanalaisuutta erilaisissa kulttuurisissa ja sosiaalisissa käytännöissä ja johon yksilöitä yritetään suostutella. Jutta Ahlbeck ja Elina Oinas tuovat kirjaan feministisen

tutkimuksen näkökulman käsittelemällä terveyden sukupuolittuneita ja ruumiillisia merkityksiä. Artikkelit toimii samalla myös feministisen tutkimuksen peruskursseina siihen perehtymättömille lukijoille.

”Hoito ja kulttuurinen muutos” antaa lukijalle johdatuksen etnografiseen terveyden tutkimukseen. Aluksi Marja Tiilikainen luo katsauksen monikulttuurisen hoivan tutkimukseen ja tarkastelee oman tutkimuksensa kautta maahanmuuttajien sairastamista ja terveydenhoitoa transnationaalisenä ilmiönä. Susanne Ådahl kirjoittaa elinsiirroista ja niiden tuottamista uusista biososiaalisuuden muodoista. Hän on tehnyt kenttätutkimusta munuaisiirtopotilaiden keskuudessa ja pohtii kiinnostavasti kentälle pääsyn vaikeutta lääketieteen instituutioissa. Osion kolmas, Sakari Suomisen kirjoittama artikkeli käsittelee salutogeneesiä Aaron Antnovskyn koherenssteorian pohjalta. Cecilia von Brandenburg kirjoittaa hyvin ajankohdaisesti aiheesta siinä mielessä, että tänä vuonna on uutisoitu useamman keran kulttuurin terveysvaikutuksista. Hyvinvointi liitetään liian usein vain fyysiseen toimintaan ja ruumiillisuuteen. Kun terveyden ja kulttuurin yhteyksistä puhutaan, usein tyydytään toistelemaan kuorolaulun ja suomenruotsalaisen hyvän terveyden yhteyttä. Von Bran-

denburg lähestyy aihetta virkistävän teoreettisesti. Hänen loppupäätelmänsä on, että taiteen perustehtävä on asettaa kysymyksiä olemisen merkityksestä, joka luo suhdettamme maailmaan aina uudestaan ja herättää tuoreita näkemyksiä siitä, mikä on ihmiselle tärkeää. Samalla tavalla hänen artikkelinsa herättää lukijassa uusia ajatuksia.

Kirjan neljännessä osiossa ”Arvot, normit ja normaali” keskistytään filosofiaan ja arvoihin. Simo Vehmas tarkastelee vammaisuutta konstruktivismiin näkökulmasta ja näkee vammaisuuden ennen kaikkea sosiaalisena konstruktiona, joka voi ajan kuluessa irtautua ihmisen fyysistä ominaispiirteistä. Helena Siipi käsittelee artikkelissaan luonnollisuuden monia merkityksiä. Luonnollisuus on yksi nykyajan muotitermejä, jolla voi myydä lähes mitä tahansa. Artikkelin keskiössä on ruoka ja se herättääkin pohtimaan kysymystä siitä, onko luonnollinen ruoka aina terveellistä.

”Kulttuurisen terveystutkimuksen metodologisia lähestymistapoja” alkaa Leena Koivusillan artikkelilla terveyserojen sosioekonomisista taustatekijöistä. Se on yllättävä avausartikkeli osiolla, jonka sanotaan käsittelevän kirjan artikkeleissa tehtyjä menetelmällisiä avauksia. Suurin osa kirjassa käsitellyistä tutkimuksista on tehty laadullisilla menetelmillä, kun taas Koivusillan artikkeli

perustuu kvantitatiiviseen terveyserojen tutkimukseen. Artikkelit puolustaa kuitenkin paikkaansa, ei yksin sen vuoksi, että myös se antaa hyvän perusymmärryksen käsittelemästään teemasta, mutta myös siksi, että erilaisten menetelmien vuoropuhelua tarvitaan entistä enemmän. Osion kaksi seuraavaa artikkelia, Anna Leimumäen ja Anna Puurosen artikkelit, käsittelevät kulttuuriselle terveystutkimukselle tutumpaa narratiivista menetelmää. Kirjan viimeisenä artikkelina on Marja-Liisa Honkasalon kirjoitus etnografisesta terveystutkimuksesta. Honkasalo on kiistatta alan suomalainen guru. Hänelle etnografia ei ole vain menetelmä muiden joukossa, vaan Geertziä mukaellen intellektuaalinen lähestymistapa, joka määrittelee sekä teorian ja aineiston välisen kiinteän suhteen että etnografisen teorianmuodostuksen luonteen avoimena ja induktiivisena prosessina. Hän käsittelee sekä etnografian juuria, teoreettisia lähtökohtia että omia kenttätutkimuksiaan. Honkasalo korostaa, että sairauden ja kärsimyksen etnografisella tutkimuksella avataan samalla näkökulma laajemmin yhteiskuntaan ja sen toimintatapoihin. Samaa voi sanoa koko kirjasta. Käsittelemällä terveyden kulttuurista tutkimusta kerrotaan samalla jotain hyvin olennaista koko yhteiskunnasta.

Kirja olisi hyötynyt toimittamisesta rankemmalla kädellä. Nyt artikkelit ovat sekalainen kokoelma, jossa tarpeettoman moneen kertaan toistellaan terveyden ja sairauden kulttuurisesti ja ajallisesti muuttuvaa luonnetta. Kirjassa olisi potentiaalia kulttuurisen terveystutkimuksen käsikirjaksi, mutta vaatimattoman toimitustyön vuoksi teksti on paikoin raskasta luettavaa ja hakemiston puute vaikeuttaa itseä kiinnostavien asioiden löytämistä. Tästä kaikesta seuraa se, että muut kuin asialle vihkiytyneet eivät herkästi tarttune teokseen. Se on harmillista, koska kirjan soisi päätyvän myös lääketieteen edustajien ja terveyskasvattajien käsiin. *Terveyttä kulttuurin ehdoilla* on suunnattu puhtaasti tutkijoille, vaikka aiheesta olisi annettavaa myös maallikoille itseymmärryksen tueksi. Asiasta kiinnostuneille opiskelijoille kirja kuitenkin on hyvin hyödyllinen, koska se monien erilaisten tulokulmien lisäksi käsittelee myös metodologisia kysymyksiä, ja antaa eväitä oman tutkimuksen toteuttamiseen.

Kirsi Lumme-Sandt

FT, tutkimuskoordinaattori Kirsi Lumme-Sandt, Terveystieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto. kirsi.lumme-sandt@uta.fi

Raskaus asiantuntijatiedon ja neuvolasuhteiden kontekstissa

Riikka Homanen, *Doing Pregnancy, the Unborn, and the Maternity Healthcare Institution*. Tampere University Press, Tampere 2013. 403 s.

Riikka Homasen väitöskirja käsittelee otsikkonsa mukaisesti raskauden 'tekemistä' ja siihen liittyvää toimintaa suomalaisessa äitiysneuvolajärjestelmässä. Erityinen huomio työssä annetaan raskaana olevan naisen ja sikiön – tai syntymättömän, kuten Homanen perustellusti tutkimuskohteensa nimeää – välisen suhteen muovaamiselle yhteistyössä neuvolahenkilökunnan kanssa. Homanen lähtee siitä, että raskaus on ajallinen ruumiillinen prosessi, jota tehdään kohtaamisissa neuvolan terveydenhoitajien kanssa ja johon pyritään vaikuttamaan moniammatillisen psykososiaalisen tuen keinoin. Tästä näkökulmasta raskaus ei ole omalakinen biologinen tapahtumakulku, jota tuetaan "ulkopuolelta", vaan se on prosessi joka muotoutuu monenlaisten tiedollisten ja teknologisten interventioiden kautta.

Homasen lähtökohta on purettua feministisen tutkimuksen peruskysymykseen siitä, säilyykö naisella itseään-

räämisoikeus omaan ruumiiseensa suhteessa sikiöön, jonka asema toimenpiteiden erillisenä, omaa "edunvalvontaa" edellyttävänä kohteena on jo neuvoloiden arkipäivää. Samanaikaisesti hän on kiinnostunut moninaisista syntymättömistä (*multiple unborn*), joita äitiyshuollon asiakastyö luo tukiessaan ja ohjaillessaan raskaana olevaa naista. Nämä lähökohdat kuvastavat Homasen paikantumista Dorothy E. Smithin institutionaalisen etnografian ja feministisen tieteen tutkimuksen välimaastoon. Yhtäältä tutkimuksessa analysoidaan ihmisten välisiä valtasuhteita institutionaalisissa käytännöissä. Toisaalta Homanen hakee tieteen tutkimuksesta joustavampia tapoja tutkia subjektiutta ja toimijuutta suhteessa materiaaliseen ympäristöön. Hän kuitenkin toteaa useaan otteeseen, ettei pyri tutkimaan ihmis- ja ei-himistöimijöitä symmetrisesti (kuten tieteen tutkimuksessa usein pyritään tekemään), vaan haluaa säilyttää työnsä painopisteen ihmiskeskeisen toiminnan ja erityisesti valtasuhteiden analyysissä.

Homasen tutkimusasetelma perustuu "monimetodiseen etnografiseen kenttätöyöhön" (s. 13). Aineistona Homanen käyttää neljässä äitiysneuvolassa tehtyjä videonauhoituksia, omia kenttähavaintojaan ja viranomaisaineistoa. Lisäksi aineistoon kuuluu neljätoista haastattelua, joista seitsemän on tehty neu-

volan terveydenhoitajien kanssa ja seitsemän raskaana olevien naisten kanssa. Analyysissa keskeisimmän sijan saavat videoidut neuvolakäynnit, joissa Homanen ei itse ollut paikalla. Kiinnostavan lisän aineistontuotantoon muodostavat työpajat, joissa neuvolahenkilökunta sai katsoa videoituja työtilanteitaan ja kommentoida niitä tutkijoille.

Kirjan ensimmäinen aineistoluku käsittelee raskautta ruumiillisena kokemuksena ja identiteetin muutoksena kohti vanhemmuutta. Analyysi nostaa esiin naisten halun toimia neuvolan ohjeiden mukaisesti ja muuttaa elämäntapojaan sikiön etua ajatellen. Siinä kuvataan myös tapoja, joilla odottavat äidit personifioivat syntymättömät lapsensa. Analyysi on pääosin kuvailevaa, mutta se on sitä tarkoituksellisesti, koska luvun tehtävänä on toimia *standpoint*- eli näkökulmaluonnostelmana (s. 101), joka suuntaa varsinaista neuvolakäytäntöjen analyysia.

Kirjan toinen analyysiluku (luku 4) tematisoi raskauden ajallisena prosessina, jonka aikana äitiysneuvoloissa muokataan ja tuetaan raskaana olevien naisten samoin kuin heidän kumppaneidensa vanhemmuuteen orientoituvaa minuutta ja suhdetta syntymättömään. Lähtien siitä, kun odottava nainen kirjataan ensimmäisellä kerralla neuvolan sähköiseen potilaspäiväkirjajärjes-

telmään, Homanen erittelee neuvolatapahtumia, joissa luodaan luottamuksellisia suhteita asiakkaiden ja henkilökunnan välille, samoin kuin naisen ja tämän kohdussa kasvavan syntymättömän välille. Luvussa käy ilmi, että neuvolahenkilökunnalta edellytetään jatkuvaa omien vuorovaikutustaitojensa arviointia sekä kykyä sovittaa toimintansa moniammatilliseen yhteistyöhön. Samoin Homasen tutkimus todentaa, miten erilaiset käyttäytymisen ja asennoitumisen ongelmatilanteita seulovat kaavakkeet ovat nykyään osa raskauden ”tekemistä”. Luvun lopputuloksena on eräänlainen kahdeksan kohdan hoivapolku, jota seuraten Homanen osoittaa syntymään ja vanhemmuuteen valmentautumisen tapahtuvan. Tämä hoivapolku sovittaa yhteen lääketieteellisillä mitareilla määritellyn sikiön hyvinvoinnin ja odottavien äitien psykososiaalisen hyvinvoinnin tarkkailun.

Kirjan viimeisessä analyysiluvussa raskauden tekemistä ja äitiyshuoltoon liittyviä järkeilyjä käsitellään ajallisen logiikan sijaan temaattisesti. Keskustelua käydään niin sukulaisuudesta, sikiön fetisoinnista, hyvinvointihallinnan muutoksista, luokkakysymyksistä kuin kuluttajakansalaisuudesta, pääosin kotimaiseen ja kansainväliseen tutkimukseen tukeutuen. Luku on kunnianhimoinen yritys siirtyä neuvolakäytän-

töjen tasolta abstraktimpien valtasuhteiden tarkasteluun institutionaalisen etnografian viitoittamalla tiellä. Keskustellut teemat ovat kuitenkin niin laajoja, että harppaukset aineistotasolta niiden käsittelyyn olisivat vaatineet hiukan enemmän yhteyksien nivomista. Valtasuhteisiin liittyvien kysymysten, kuten luokkakäsitysten tai markkinalogiikan vaikutusten, osoittaminen äitiyshuollon tasolla tehdään pääasiassa kirjallisuuskeskustelun kautta. Lukijalle ei myöskään perustella, miksi juuri nämä temaattiset näkökulmat on valittu käsittelyyn. Johtopäätöksissä Homanen myöntää, että erityisesti kuluttajakansalaisuuden osalta tematiikkaan ei päästä työssä kovin syvälle. Samalla hän kertoo, että hoivakäytäntöjen analyysi markkinalogiikan näkökulmasta on hänen jatkotutkimusaiheensa.

Loppuluvussa Homanen vetää ansiokkaasti yhteen ja kertoo työn tulokset. Tutkimus osoittaa, että äitiysneuvolassa painopiste on raskaana olevan naisen emotionaalisessa, psykososiaalisessa ja aineellisessa valmentamisessa äitiyteen sekä tämän lähisuhteiden tukemisessa. Syntymätön saa raskausprosessin kuluessa erilaisia määreitä kontekstista riippuen, mutta Homanen toteaa, että yleisesti ottaen äitiysneuvolan käsittelyssä tapahtuu raskauden edetessä muutos etäännytetystä sikiöstä ja alka-

vasta ihmiselämästä kohti asiakkaiden omia, erityisiä vauvoja ja tulevia lapsia. Tältä osin Homasen tutkimus vahvistaa aikaisempia tutkimustuloksia siitä, mitä nykyisessä lääketieteellisen tiedon ja teknologian rakenteistamassa äitiyshuollossa tapahtuu raskausprosessin edetessä. Koska Homasta feministitutkijana kiinnostaa naisten toimijuuden ja valinnanmahdollisuuksien puolustaminen, hän myös pyörittelee johtopäätöksissä kysymystä siitä, millä tavoin itseohjautuvuuden ja -reflektion kautta operoiva äitiyshuolto mahdollistaa tai rajoittaa naisten toimijuutta.

Teoksen luettuani jäin pohtimaan muutamaa asiaa, jotka eivät ole argumentaation kannalta kovin suuria, mutta eivät aivan mitättömiäkään. Ensimmäinen koskee kirjan tekstin rakennetta. Erityisesti analyysilukujen kohdalla jäin kaipaamaan metatekstiä, siis lukijaa eteenpäin kuljettavia viitoituksia ja perusteluja aineistokorpuksesta esiin nostetuille teemoille. Lukukokemusta hankaloittavat myös toistuvat pitkät ja tiheät aineistokatkelmat. Videoitujen neuvolakeskustelujen litteraatiot jatkuvat pienellä prantilla parinkin sivun verran. Hyvä etnografinen tutkimus ei jätä aineiston läpi kahlaamista lukijan harteille. Tämänkaltainen ratkaisu ei kutsu sukeltaamaan tutkijan kanssa aineiston ihmet-

telyyn, vaan ainakin omalla kohdallani seuraus oli päinvastainen.

Pohdin myös kahta käsitteellistä valintaa, jotka Homanen on halunnut ottaa mukaan tutkimansa ilmiön tulkintaan. Toinen on lääketieteen antropologi Marja-Liisa Honkasalon muotoilema pienen toimijuuden käsite. Homanen jättää tämän käsitteellisen lainansa avaamisen yhteen alaviitteeseen (s. 51), missä hän lisäksi kääntää pienen toimijuuden ”minimal agency” termillä. Honkasalo itse on käyttänyt käännöstä ”small” agency artikkelissaan ”Grips and ties: agency, uncertainty, and the problem of suffering in North Karelia” (2011). Homanen toteaa muutamassa kohdassa osoittavansa paikkoja ja tilanteita, joissa toteutuu ”minimal or vague agency”, mutta ei lopulta käsittele tämänkaltaista toimijuutta sen paremmin aineiston kuin kirjallisuudenkaan kontekstissa mainintaa enempää.

Toinen käsitepari, joka jää vaille kunnollisia perusteluja, on biopolitiikka ja biovalta. Kiittämässäni teoriaosuudessa kirjan alussa Homanen perustelee napakasti, miksi smithiläinen etnografia soveltuu hänelle paremmin institutionaalisten valtasuhteiden analyysiin kuin ”foucault’laiset lähestymistavat” (s. 46–48). Asia selvä, lukija voi jättää rauhassa Foucault’n taakseen. Käy kuitenkin niin, että johtopäätöksissä Homanen päätyy tulkitsemaan äitiyshuoltoa lyhyesti

”biovallan ja biopolitiikan” näkökulmasta. Myös tutkimuksen englannin- ja suomenkieliset lyhennelmät päättyvät irralliseen lauseeseen, jossa todetaan neuvolakäytäntöjä voitavan ymmärtää ”biopolitiikan ja -vallan käytännöiksi”. Olen samaa mieltä, että näin niitä voidaan tulkita, ja on tulkittukin tutkimuksissa, joihin kirjassa myös viitataan. Mielestäni Homasen työ ei kuitenkaan olisi tarvinnut tätä ohueksi jäävää kuorrutusta kakkuun, joka pysyy kasassa vallan hyvin ilmankin.

Näistä kritiikinaiheista huolimatta Homasen tutkimusta voi lämpimästi suositella suomalaisen neuvolajärjestelmän nykytilanteesta ja lisääntymistä koskevasta asiantuntijatoiminnasta samoin kuin teknotieteellisten käytäntöjen feministisistä tulkinnoista kiinnostuneille. Vahvimmillaan työ on kuvattessaan, miten raskaana olevia naisia ja heidän puolisoitaan ohjaillaan ja neuvotaan kohti tasapainoiseksi määriteltyä vanhemmuutta.

Mianna Meskus

Tutkijatohtori Mianna Meskus johtaa Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella hanketta, jossa tarkastellaan elämän alun ja lopun lääketieteellis-teknologista muokkaamista.